

УДК 737.22 (477)

DOI: 10.33099/2707-1383-2022-45-3-128-136

Сергій Мисько

*начальник відділу Управління розвитку
автоматизації,*

*Генеральний штаб Збройних Сил України
(Київ, Україна)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1312-0864>

Електронна пошта: mysko_serge@ukr.net

НАГОРОДНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ (1914–1918 рр.)

Нагородна система Збройних Сил України на етапі свого становлення акумулювала військові традиції, зокрема виготовлення нагород/відзнак, які були започатковані в лавах Українських січових стрільців. В період першої світової війни ці фалеристичні традиції синтезували елементи автентичності українських культурних звичаїв Східної Галичини, а також багатоміжовій нагородній культурі багатьох європейських країн. Особливо на це вплинули військові традиції австро-угорської армії.

Ця стаття присвячена дослідженню питання впливу фалеристичних традицій, прийнятих в українських військових формуваннях першої половини ХХ століття та визначення основних тенденцій на становлення та розвиток національної системи військових нагород.

Ключові слова: *Українські січові стрільці, нагородна справа, фалеристика Збройних Сил України.*

Актуальність дослідження. Нагороди, які використовуються для заохочення військовослужбовців Збройних Сил України, беззаперечно, мають витоки з історичної спадщини Українського війська. Фалеристика Збройних Сил України вивчала та впроваджувала досвід у цій сфері на всіх етапах державотворення.

Дослідження, які вже проведені науковцями з проблематики укра-

їнської фалеристики, охопили всі етапи національно-визвольної боротьби українського народу протягом ХХ століття. Основні аспекти із зазначеного питання вивчали — В. В. Карпов (Карпов, В. В. 2014, 232 с.; Карпов, В. В. 2016, 421 с.), В. Я. Кравцевич-Рожнецький (Кравцевич-Рожнецький, В. Я. 2009, 336 с.), А. І. Рудиченко, Я. Ю. Тимченко (Рудиченко, А. І. & Тимченко, Я. Ю.

2011, 432 с.), О. С. Круковський, С. В. Пахолко (Круковський, О. С. & Пахолко, С. В. 2011, 120 с.) та інші.

Разом з тим, питання впливу військових традицій Українських січових стрільців, зокрема військової фалеристики, прийнятої в їх лавах, приділялася недостатня увага з боку науковців.

Тому автором було визначено наукове завдання щодо дослідження питання правонаступництва військових традицій, прийнятих в лавах Українських січових стрільців, які здійснили безпосередній вплив на розроблення та становлення сучасних військових нагород.

Аналіз стану наукової розробки теми. Тема розвитку національної фалеристики активно висвітлювалася і продовжує висвітлюється в багатьох видавництвах як в Україні, так і за її межами. Формування та розвиток нагородної справи України на початку ХХ століття активно вивчалася багатьма дослідниками. Основна увага прикута, звичайно, до архівних матеріалів, які зберігалися в радянські часи та мали відповідний гриф обмеження доступу.

Але найбільшого розголосу зазначене питання набуло після розпаду СРСР.

Першою науковою працею з 1991 р., яка продемонструвала світові особливості та унікальні за своїми проектами фалеристичні пам'ятки та заявила про існування української фалеристики, була праця Я. Семотю-

ка. Своєю роботою автор спричинив чималий резонанс серед науковців та дослідників української фалеристики. Це послугувало поштовхом до подальшого дослідження питань становлення та розвитку української фалеристики.

В своїй роботі автор систематизував відомі йому українські нагороди ХХ століття та вперше надав повний ілюстрований матеріал всіх відомих українських нагород: часів Визвольних змагань, Української Повстанської армії, Уряду української держави в екзилі, нагороди українських козацьких організацій та об'єднань колишніх військовослужбовців військових частин часів Української Народної Республіки та безпосередньо нагороди Українських січових стрільців (Семотюк, Я. С. 2004).

Цінним джерелом, що розкриває історію зародження та функціонування відзнак та нагород громадських, спортивних, просвітніх, релігійних товариств та організацій середини ХІХ — першої половини ХХ століття та безпосередньо нагород Січових стрільців є спільна робота О. Круківського та С. Пахолка. Вони дослідили колекції відзнак та нагород Легіону Українських січових стрільців, збройних сил Української Народної Республіки, Української Галицької Армії, українських військових формувань періоду Другої світової війни та післявоєнного періоду. Завдяки їх праці з'ясувалося багато цікавої історії зі створення, вручення, зберіган-

ня та опису відзнак/нагород: загалом в їх альбомі-каталозі досліджено 144 українські відзнаки/нагороди, які зберігаються на фондах Львівського історичного музею та про більшість з яких до недавно було маловідомо дослідникам фалеристичної спадщини України (Круковський, О. С. & Пахолко, С. В. 2011).

Окремо заслуговує на увагу дослідження професора В. Карпова, який дослідив військову символіку України як цілісну систему. Значну увагу приділив вивченню питанню безпосередньо розвитку та становленню фалеристики України. В своїх працях він доводить, що вплив фалеристичних традицій попередніх поколінь від Українських січових стрільців до воїнів Української повстанської армії був визначальним при опрацюванні нагородної системи сучасної України, та фалеристики Збройних Сил України зокрема (Карпов, В. В. 2016).

Формулювання мети. Метою статті є дослідження впливу фалеристичних та військових традицій, а також їх історичного правонаступництва у ході створення та розроблення нагород українських військових формувань ХХ століття на прикладі нагородного комплексу, запровадженого в лавах Українських січових стрільців.

Викладення основного матеріалу. Створення легіону Українських січових стрільців розпочалось за ініціативою Головної української ради

із представників українських партій та організацій, заснованих у Галичині в 1912–1914 рр., таких як: спортивно-громадська — «Сокіл», пожежна — «Січ», учнівсько-шкільна — «Пласт». З перших днів Першої світової війни воїни Легіону Українських січових стрільців зарекомендували себе як сміливі, рішучі та дисципліновані воїни, належним чином згуртоване та вишколене військове формування із власними традиціями. Своєю культурою, притаманною більшості західно-українським землям вони значно відрізнялися від вояків Австро-угорської імперії, а військовими традиціями, затаврованими славними справами козацького війська, Українські січові стрільці демонстрували приклади справжньої мужності. В 1917 р. більшість з цих вояків перейшли на сторону Центральної Ради та стали основою при формуванні українського війська, а пізніше, наприкінці 1918 р., забезпечили формування Української Галицької армії.

У керівництва Легіону січових стрільців були свої погляди щодо розроблення власної військової символіки та однострою. Єдиним прагненням всіх вояків Легіону було відрізнитися своїм зовнішнім виглядом від вояків австрійської армії (Пахолко, С. В. 2014, с. 24–26). Через таке прагнення уособлення були розроблені та втілені в життя однострої та форма Українських січових стрільців, так звані «мазепинки», різнома-

нітні кокарди із зображенням, в більшості своїй, лева з короною, символу Західно-українських земель, а також відзнаки-розетки, виготовлені з тканини національних кольорів, тощо (Круковський, О. С. & Пахолко, С. В. 2011, с. 77–80).

Так, одними з перших військових атрибутів Українських січових стрільців у вигляді відзнак були жовто-блакитні кокарди-розетки, виготовлені з тканини. Описуючи військову символіку і однострій січових стрільців історик Осип Думін зазначав, що напередодні Першої світової війни воякам Легіону Українських січових стрільців було визначено носити на поясному ремені зліва жовто-блакитну стрічку (Думін, О. О. 2019, с. 368). Проте, такий елемент одягу не знайшов підтримки серед стрільців та замість неї вони почали носити жовто-блакитну кокарду-розетку з лівого боку на головному уборі, які були виготовлені напередодні Різдвяних свят у 1915 р. членами Українського жіночого Комітету для поранених вояків у Відні (Круковський, О. С. & Пахолко, С. В. 2011, с. 77).

У січні 1916 р. комісія з питань розроблення однострою Українських січових стрільців розглянула та затвердила проєкти стрілецьких відзнак. На одному із варіантів округлої форми зображувався лев, повернутий в правий бік, а по-герольдичному — вліво із написом «У.С.С.1914», позаду лева в різні сторони виходять

промені, навколо внутрішнього кола ще одне коло із променями, по контуру відзнака окреслювалася обідком хвилястої форми (Семотюк, Я. С. 2004, с. 50).

Подібні відзнака була виявлена на різноманітних світлинах у Збірнику історичних фотографій: на мазепинці десятника Українських січових стрільців Ганни Дмитерко та на мундирі підхорунжого УСС — Юрія Шкрумеляка (Онищук, Я. В. & Панькевич, О. О. 2003, с. 17), а також у збірнику листівок і світлин Українських січових стрільців, присвяченому сторіччю з дня утворення Легіону (Каглян, О., Загреба, М. & Смеречанських, Р. 2014, с. 16).

За невеликий період свого існування кокарди-відзнаки Українських січових стрільців змінювали свій дизайн та часто зазнавали в своєму оздобленні різноманітні зміни: кольорові та металевий вигляд, з написами та без них, великі або маленьких розмірів із різноманітним механізмом кріпленням до одягу, тощо.

19 січня 1918 р. створюється Стрілецька Рада Січових стрільців як дорадчий орган, який в процесі роботи і боротьби січових стрільців став вирішальною інституцією в усіх засадничих справах, зокрема, у питаннях ідеології, політики та військової організації.

На вшанування пам'яті існування Стрілецької Ради та військових частин Січових стрільців було розроблено та виготовлено відзнаку у ви-

гляді переплетених гілкою калини монограми з двох літер «С» із написом на звороті «Рада Січових Стрільців 1918–1919». Характерною особливістю, не притаманною більшості нагородних систем країн світу, можна відмітити нанесення прізвища власника нагороди, що в фалеристичній практиці є малопоширеним явищем.

Зазначена відзнака передбачалася трьох різновидів:

для відзначення безпосередньо членів Стрільцької Ради із зазначенням прізвища власника;

для осіб, які не входили до складу Стрільцької Ради, але своєю працею заслугоували на відзначення цією нагородою. Разом із цим, на звороті нагороди обов'язково наносився напис: «В спомин» або «На пам'ять»;

для ветеранів Легіону Українських Січових стрільців без написів на звороті.

Автором відзнаки був відомий український різьбяр та скульптор Михайло Бринський (Пахолко, С. В. & Мартин, О. М. 2004, с. 25).

Розмір відзнаки 40x40 мм. Спосіб кріплення зустрічається як на застібці для кріплення до одягу, так і без застібки. Кількість виготовлених примірників не відома.

Ще однією цікавою нагородою Українських січових стрільців можна вважати «Хрест легіону Українських січових стрільців» або «Гуцульський хрест».

Зазначена відзнака вважається малодослідженою через відсутність про

неї інформації щодо розроблення, затвердження статутної документації до нагороди, порядок присвоєння, кількості виготовлених примірників, тощо.

З не багатьох джерел відомо тільки, що встановлений «Хрест легіону Українських січових стрільців» («Гуцульський хрест») був у 1918 р. у Відні Центральною управою Українських січових стрільців.

Він являв собою прямий ромбічний хрест з бронзи, рельєф якого був залитий синьою емаллю. Хрест накладений на чотирьохпроменеву зірку, яка вписана в коло та обмежена квадратом світлої бронзи. На чотирьох кінцівках хреста, ромбічних картушах, викарбовані літери: вгорі «У», з боків «С», внизу — дата початку зародження військового формування — «1914». Крім того, відомий варіант хреста із «левом» у центрі символізував приналежність до Західноукраїнських земель (Рудиченко, А. І. & Тимченко, Я. Ю. 2011, с. 254–271).

Про кількість виготовлених примірників, а також авторство цієї нагороди інформації віднайти не вдалося жодному досліднику.

Існує версія, що назву «Гуцульський хрест» ця нагорода отримала через можливу схожість її композиції на витвори гуцульського прикладного різьбленого мистецтва, а можливо через те, що невідомий автор зазначеної нагороди міг бути гуцулом, вихідців з тих країв було чимало в ря-

дах Українських січових стрільців (Кравцевич-Рожнецький, В. Я. 2009, с. 252).

Всього існувало два розміри цієї відзнаки: великий, «парадний» — 45×45 мм, стрічка 40 мм ширини та менший — «на щодень» (36×36 мм) зі стрічкою 13 мм ширини з двома жовтими смужками на перериваному синьому полі (Семотюк, Я. С. 2004, с. 12).

Висновки. Відзнаки Українських січових стрільців відігравали в першу чергу представницьку функцію Легіону поміж іншими національними військовими підрозділами.

Нагородна система України, та безпосередньо Збройних Сил України, вибудовувалася на вагомому історичному підґрунті нашої історії, повертаючи до життя фалеристич-

ні традиції українських військових формувань початку ХХ століття, а нагороди славетних воїнів Легіону Українських січових стрільців без сумніву, можна віднести до переліку військових нагород України.

Воїни цього формування зайняли гідне місце серед військових формувань країн Європи першої половини ХХ століття та передували становленню національної нагородної системи сучасної України.

Для подальшої наукової розробки можливо дослідити питання щодо висвітлення процедур встановлення факту героїчного вчинку, ступені особистої заслуги воїна, визначення рівня нагороди для заохочення та безпосередньо сам механізм нагородження воїна або його родичів (у разі загибелі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Думін, О. О. (2019). *Історія Легіону Українських січових стрільців 1914–1918*. (2-ге видання). Дрогобич: Коло, 464 с.

Каглян, О. Є., Загреба, М. А. & Смеречанський, Р. Р. (2014). *Українські січові стрільці у листівках та світлинах*. Київ, 22 с.

Карпов, В. В. (2014). *Становлення та розвиток військової символіки України 1991–2012 рр. Монографія*. Київ: НАКККіМ, 232 с.

Карпов, В. В. (2016). *Українська звязка у символах*. Київ: Олег Філюк, 421 с.

Каглян, О., Загреба, М. & Смеречанських, Р. (2014). *Українські січові стрільці у листівках та світлинах. До сторіччя утворення Легіону УСС*. Київ: Логос, 48. с.

Кравцевич-Рожнецький, В. Я. (2009). *Українські військові знаки розрізнення першої половини ХХ століття*. Київ: ООО НПФ TANAIIS, 336 с.

Круковський, О. С. & Пахолко, С. В. (2011). *Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею)*. Львів: Апріорі, 120 с.

Онищук, Я. В. & Панькевич, О. О. (2003.) *Українські Січові Стрільці. Збірник історичних фотографій*. Збірка п'ята, № 5/3. Львів, 16 с.

Пахолко, С. В. (2014). Увіковічування Українських січових стрільців та воїнів Української Галицької Армії у творчому доробку Льва Лепкого. *Нумізматика та фалеристика. Довідково-інформаційний журнал*. № 1. Київ, с. 24–26.

Пахолко, С. В. & Мартин, О. М. (2004). Військова відзнака «Стрілецька Рада». *Нумізматика та фалеристика. Довідково-інформаційний журнал*. № 4. Київ, с. 24–25.

Пахолко, С. В. & Мартин, О. М. (2011). *Класифікація відзнак Українських Січових Стрільців*. Львів, 12 с.

Рудиченко, А. И. & Тимченко, Я. Ю. (2011). *Награды и знаки национальных армий и правительств. Украина. Белоруссия. Литва: Учредительные документы. Изготовление. Практика награждений. Типы и разновидности*. К.: Логос, 432 с.

Семотюк, Я. С. (2004). *Українські військові відзнаки*. Канада. Торонто, 66 с.

REFERENCES

Dumin, O. O. (2019). *Istoriia Lehionu Ukrainykykh sichovykh striltsiv 1914–1918* [History of the Legion of Ukrainian Sich Riflemen 1914–1918]. (2-he vydannia). Drohobych: Kolo, 464 s. [in Ukrainian].

Kahlian, O. Ye., Zahreba, M. A. & Smerechanskyi, R. R. (2014). *Ukrainski sichovi striltsi u lystivkakh ta svitlynakh* [Ukrainian Sich Riflemen in postcards and photos]. Kyiv, 22 s. [in Ukrainian].

Karpov, V. V. (2014). *Stanovlennia ta rozvytok viiskovoi symboliky Ukrainy 1991–2012 rr.* [Formation and development of military symbols of Ukraine 1991–2012]. Monohrafiia. Kyiv: NAKKKiM, 232 s. [in Ukrainian].

Karpov, V. V. (2016). *Ukrainska zvytiaha u symbolakh* [Ukrainian victory in symbols]. Kyiv: Oleh Filiuk, 421 s. [in Ukrainian].

Kahlian, O., Zahreba, M. & Smerechanskykh, R. (2014). *Ukrainski sichovi striltsi u lystivkakh ta svitlynakh. Do storichchia utvorennia Lehionu USS* [Ukrainian Sich Riflemen in postcards and photos. To the centenary of the formation of the USS Legion]. Kyiv: Lohos, 48. s. [in Ukrainian].

Kravtsevych-Rozhnetskyi, V. Ya. (2009). *Ukrainski viiskovi znaky rozriznennia pershoi polovyny XX stolittia* [Ukrainian military insignia of the first half of the 20th century]. Kyiv: OOO NPF TANAI, 336 s. [in Ukrainian].

Krukovskyi, O. S. & Pakholko, S. V. (2011). *Ukrainska falerystyka (iz fondiv Lvivskoho istorychnoho muzeiu)* [Ukrainian phaleristics (from the funds of the Lviv Historical Museum)]. Lviv: Apriori, 120 s. [in Ukrainian].

Onyshchuk, Ya. V. & Pankevych, O. O. (2003.) *Ukrainski Sichovi Striltsi. Zbirnyk istorychnykh fotohrafii* [Ukrainian Sich Riflemen. A collection of historical photographs]. Zbirka piata, № 5/3. Lviv, 16 s. [in Ukrainian].

Pakholko, S. V. (2014). *Uvikovichuvannia Ukrainykykh sichovykh striltsiv ta voyniv Ukrainskoi Halytskoi Armii u tvorchomu dorobku Lva Lepkoho* [Immortalization of Ukrainian Sich Riflemen

and soldiers of the Ukrainian Galician Army in the creative work of Lev Lepky]. *Numizmatyka ta falerystyka. Dovidkovo-informatsiyni zhurnal*. № 1. Kyiv, s. 24–26. [in Ukrainian].

Pakholko, S. V. & Martyn, O. M. (2004). Viiskova vidznaka “Striletska Rada” [Military award “Rifle Council”]. *Numizmatyka ta falerystyka. Dovidkovo-informatsiyni zhurnal*. № 4. Kyiv, s. 24–25. [in Ukrainian].

Pakholko, S. V. & Martyn, O. M. (2011). *Klasyfikatsiia vidznak Ukrainykykh Sichovykh Striltsiv* [Classification of honors of the Ukrainian Sich Riflemen]. Lviv, 12 s. [in Ukrainian].

Rudichenko, A. I. & Timchenko, Ya. Yu. (2011). *Nagradi i znaki natsionalnykh armii i pravitelstv. Ukraina. Belorussiya. Litva: Uchreditelnie dokumenti. Izgotovlenie. Praktika nagrazhdenii. Tipi i raznovidnosti* [Awards and badges of national armies and governments. Ukraine. Belarus. Lithuania: Constituent documents. Manufacturing. Award practice. Types and varieties]. K.: Logos, 432 s. [in Russian].

Semotiuk, Ya. S. (2004). *Ukrainski viiskovi vidznaky* [Ukrainian military awards]. Toronto. Kanada, 66 s. [in Ukrainian].

Sergiy Mysko

Head of the Section of the Automation

Development Department,

*The General Staff of the Armed Forces
of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1312-0864>

THE AWARD COMPLEX OF THE UKRAINIAN SICH RIFLEMEN (1914–1918)

The award system of the Armed Forces of Ukraine at the stage of its formation accumulated military traditions, in particular the production of awards/decorations that were initiated in the ranks of the Ukrainian riflemen. During the First World War, these Faleristic traditions synthesized elements of the authenticity of Ukrainian cultural customs of Eastern Galicia, as well as the centuries-old award-winning culture of many European countries. This was especially influenced by the military traditions of the Austro-Hungarian army.

The awards of the Ukrainian riflemen primarily played a representative function of the Legion among other national military units.

The soldiers of this formation took a worthy place among the military formations of the European countries of the first half of the 20th century and preceded the formation of the national award system of modern Ukraine.

The awards, which are used to encourage servicemen of the Armed Forces of Ukraine, undoubtedly have their origins in the historical heritage of the Ukrainian army. Faleristics of the Armed Forces of Ukraine studied and implemented experience in this field at all stages of state formation.

This article is devoted to the study of the influence of Faleristic traditions adopted in the Ukrainian military formations of the first half of the 20th century and the determination of the main trends in the formation and development of the national system of military awards.

Keywords: *Ukrainian Sich Riflemen, award case, faleristics of the Armed Forces of Ukraine.*